

661070, KNEZT TUDAT
661070'S IDEOE, 1977.

TART.: A ZSELIC ÉS SZENNA (ELŐADÁS)

8 lap

FŐTÖRÖKÖZMUTATÓ: SZENNA

SAK MUTATÓ: VI,
II,
X,
XIV,

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁRRA'S

ÁTVEZETVE AZ EGYSÉGES LTK. 3627-es TETELE ALÓL

A Zselic és Szenna

/Előadás Szennán a Művelődési Házban./

Szennát úgy kell tekintenünk, mint egy nagyobb tájegység, a Zselic erdős, dombos hátságának jellegzetes községét. Ha néprajzi szempontból nézzük, úgy is mondhatnánk, hogy Szenna a Zselic gyöngyszeme.

A Zselic elnevezés valószínűleg a szláv Zelezo, az az vas szóból ered, történészek lehetségesnek tartják, hogy azonos a latin Mous Ferrens elnevezéssel is. A középkorban nem korlátozódott a Zselic kifejezés Somogy megye erdős hátságára, "hanem ez volt a neve a Baranya és Tolna határán elterülő erdős hegyvidéknek Pécsváradon túl kelet felé is."^{1.}

Hogy a Zselic határai pontosan meddig terjednek, azt ma se tudjuk megnyugtató módon meghatározni. Gönyey Sándor^{2.} 2a, Kogutovitz^{3.} 4a községet sorol a Zselic falvai közé. Néprajzilag, történetileg kisebb egységekre tagolódik. Szenna Zselickisfaluddal, Patcával, Szilvásszentmártonnal mutat rokon vonásokat. Közel vannak egymáshoz, az újratelepülési körülmények is elősegítették az összehangolódást. Pl. Szilvásszentmárton 1720-tól újratelepült Zselickisfaludról.^{4.} Gyakorik voltak az összeházasodások, sok is az azonos családnév. Hagyományőrzésben a 20. század elején Szenna állt az élen, pedig közelebb élt a városhoz, mint a másik három község. A legtávolabb hordták itt a népviseletet, ma is itt van a legtöbb zsuppos ház, régi gazdasági épület. Nem véletlenül Szennát választotta ki Nyiri Antal a négy község közül, mikor a zselici magyarok nyelvjárásáról kívánt hírt adni.

A Zselicben élő nép létfeltételeit évszázadokon keresztül az erdő adta, illetve az erdőtől elhódított legelők és szántóföldek.

A zselici népéletnél először a híres erdei állattartást kell emlitenünk. A legelterjedtebb a sertéstartás volt a jellegzetes erdei tájfajtaival az u.n. bakonyi sertéssel. A 18. század végéig szinte jelképe volt a disznótartás a megyének.⁵ Már Szent László adományozó levele említi a zselici erdőben levő 30 kanászházat, Albeus birtokjegyzéke⁶ szerint 1237-40-ben a szentlászlói bencés apátságnak 10 disznóóvó faluja van, melyek az apátságnak hizott disznóval, kecskebőrrel, gabonával, épületfával, báránnyal adóznak, kötelesek hordót és szekeret készíteni, valamint mézzel is adózni. A mézadó miatt alakult ki a Zselickisfaludhoz tartozó Márcadó-puszta neve is.

Az erdei sertésfajta még az 1930-as években emlékeztek az öreg kanászok.⁷ Hosszúorrú, karcsú hasú, vékony lábú, csucsos fülű, szürke sertéjű állat volt ez, igen nagy mozgékony, eleven, nehezen irányítható, vad. Ha nem vigyázott a kanász, agyaráival ketté is hasította az állat. Külön figyelmet érdemel a "kanásztársadalom." Elszánt, hideget, meleget, szelet, vihart tűró emberfajta volt ez a pásztorréteg. Kinn az erdőben laktak többnapig járóföldre a lakott helyektől, legfeljebb csak egy maguktákolta enyhely, kunyhó védte őket az időjárás viszontagságaitól. De a félvad farkától, vaddisznótól, farkasoktól, betyároktól csak saját ügyességük, olykor szerencsésük óvta meg. Ezek a pásztorok önellátók voltak, maguk főztek, maguk készítették el használati eszközeiket, maguk gyógyították egymást, meg az állatokat, s nem utolsósorban szórakoztatták egymást. Ma is a régi pásztoroktól lehet hallani a legrégebbi dalokat, balladákat, hiedelemtörténeteket. A híres somogyi kanásztánc, legtöbb változatát is a Zselicben jegyezték fel a táncgyűjtők⁸.

Természetesen juhot, marhát, kecskét és lovat is legeltettek

a zselici erdőben. Az erdei legeltetésben a makkal szinte egyenrangú volt a vadgyümölcs /alma, körte/ szerepe is.^{9.}

A 19. század elejétől a magyar juhok kezdték Somogyban is felcserélni a merinói fajtával.^{10.} Ez a folyamat talán a legkevésbé a Zselicet érinti. Még a lótarítás fontosságát kell kiemelnünk, de ennek már belterjesebb formáját. A szenneliek híres lótarítók és fuvarosok voltak, bár nem olyan híresek, mint a bőszenfaiak.^{11.}

A zselici építkezés legfontosabb anyagát, az épületfát is az erdő adta. Az emlékezésanyagból és a meglévő épületmaradványokból még lehet következtetni az egykori építkezésmódra. A falu erdejében közös megállapodással jelölték ki a tölgy és gyertyánfákat a gazdák. Közösen vágták ki, fűrész ismeretének hiányában toporral, fejszével, sulokkal, ékkel, végezték a munkát. Az így kivágott hatalmas tölgyfákat még a helyszínen lefaragták gerenda formára. Hatnyolc ökör huzatta a tölgyfákat az építés helyére. Leggyakoribbak a boronaházak voltak. A gerendákból nem vágta le, anekkorák voltak a gerendák olyan hosszú lett a ház. A boronaházakat később kiszorították az építkezésben az u.n. talpasházak. Ezeknek alapját hatalmas tölgyfagerendák a "tapak" adták, ezek sarkaiba kerültek a "szeglábak", a ház hosszanti oldalán a szeglábakra a "sárgerendák", keskenyebbik oldalra a "koszorúgerendák" kerültek. A talpfa és a sárgerenda közeit karókkal töltötték ki s ezeket mogyoró vesszővel befönték. Polyvás sárral beverve és elsimítgatva a sövényt kész is volt a fal. Ez a "sövényfonásos" fal igen gyakori volt a Zselicben.^{12.}
Emlégettek még a "fücskerakásost" is. A tetőszerkezet az emlékezettel elérhető időben már mindig szalufás volt. A tető fedésére hajdinát vagy rozsszalmát alkalmaztak. A ház beosztásának, külső képének sajátos rendje és esztétikája alakult ki, minden helyiség az udvarról, vagy a pitarról nyílt, elől a "ház" közepén a füstökonyha, hátul a kamra helyezkedett el.

A piteroszlopokat díszes ácsfaragások díszítették, a házoromzat fonott, vagy deszkás és díszes léccsapkézettel ellátott. A padlásra rendszerint az oromzat alatti létrán lehet felmenni. A háztető zsufffedését felül szegés tette széppé, elől vagy sátozottos vagy osonkafaros megoldású volt.

A község települése azonosan alakult a többi zselicségi faluval. Földműveléshez a nagy erdőségek idejében irtásföldeket vehettek igénybe, illetve maguk irtották ki e célból egyes erdőrészeket. Utak hiányában az erdőkön át nehéz volt a learatott terményeknek hazaszállítása, Kinn építették meg az u.n. gabonás pajtákat.¹³ Ezekbe hordták a learatott gabonát és ott is nyomtatták el. Ugyanitt voltak a szénás pajták is. A szakirodalom szavával, megosztott településről van szó. A község 150 év előtti térképén szabálytalan halmazfalut látunk - a falu belsősége zsuffolt és rendezetlen, a telkek szabálytalan alakúak, sokszögletűek, az épületek össze-vissza állnak bennük, többnyire kerítetlenek. Egy-egy család szaporodásával egészen elaprózódtak a telkek. Ennek a korszaknak az emléke a mai Deákszer vagy Diákszer nevű utca, ahol a szerez település idejében a nagylétszámú Deák család lakott. A lakótelken csak baromfiól, farakás volt, később a makkoltatás hanyatlásával disznóól is. Csak néhány közösen használt kut volt és közterületen néhány kemeence is.

A gazdasági udvar tehát a lakótelken kívül a külső telken egy-egy gazda. 1-2 esetleg 4-5 holdas kerített kertjében álltak, a falutól 1. 1/2-2 km.-re a lakótelepülés melletti kasszálókön - itt voltak tehát az istállók, pajták, szérók, pincék. Az istállóokban ökröt, lovat - igazállatot - tartottak, a marhát részben a teje miatt és részben hizlalták is. A férfiak itt kinttartózkodtak, kinn is aludtak a réteken.

1837-től kezdődően változott meg a település képe, a többi zse-

lici helységével együtt az urbéri és tagosítási pörökkel egyidejűleg. A jobbágyok maguk kérték, hogy a régi telkük helyett újat adjanak, igényelték a rendezett utcás települést, mert a meglévő gátolta már a gazdasági fejlődést. Így gyökeresen átalakult a településforma - paraszti kezdeményezésére - amihez hasonló kevés akadt.^{14.}

A község híres volt népviselőtéről is. A 20.sz. elején az egykori házivászon viselet már csak részben volt meg. A férfiak még házivászon bőgatyát és fehér himzéses házivászon inget hordtak, már a kötényük kékfestő volt, a fiatalabbak gyöngyös nyakravalót hordtek ünnepen, pörgekalapot, szinórozott mellényt, keményszáru csizmát. Dologidőben a menyecskék is házivászon pöntöt, inget vettek fel, csak kötényük, fejkendőjük készült más anyagból,^{15.} - ebben mentek ki a mezőre. Ünnepen már kékfestő, selyem, kásmir szoknyákat hordtak, sifon inggel. Az idősebbek viszont nagypönteken és gyász alkalmával tiszta fehér vászonba öltöztek, legfeljebb egy fekete mellény és fekete pár cipő bontotta meg a fehér szín egységét. Hasonlóan tettek Patca, Szilvásszentmárton idős gyászolói is kb. az 1930-40-es évekig.^{16.}

A szennai fiatal menyecskék fejére csipkefodros, művirággal díszített szigetvári konty került ünnepen, nyakukra mizli, gyöngy, vállukra csipkéből takaréttó. Gyász alkalmával tiszta fehér kontyot viseltek, tehát művirágok, levelek nélkül, fehér szalaggal.

A szennai férfiingeken alkalmazták a jellegzetes somogyi fehérhimzést - az ingmellen, kézelőn és galléron. Idősebb asszonyok emlékezete szerint a múlt század második felében a vőlegénying piros kereszt szemessel olykor kékkel is volt díszítve. Fehér lapos és lyukhimzéses, ezenkívül horgolás került a kezkenőkre és jegykendőkre, 1900 körül még a női ingvállakra is.

Kiemelkedett szépségével és gazdagságával a szennaiak szövés-kulturája is - ebben is rokon a már említett három zselici községgel.

A takácsipar hanyatlásával itt is, mint főleg a Nyugat-Somogyi részekben továbbra is igényelték a díszes szőttések használatát, s ezért maguk a parasztasszonyok tanulták meg a mintás szőttések készítését: abroszaikat, díszkendőiket, vékaruháikat, díszes vánkosaikat, s a halottas garnitúrát /"hóttlepedő", "kétszegű" vánkos, abrosz, tükörruha, díszkendő/. Itt kell megjegyeznem két dolgot: Szennán a halottas vánkosoknak mindkét szélét díszítették, hasonlóan mint Csökölyben. Viszont a passzitoruha nem olyan hosszukás egyszélből álló, volt mint a Belső-Somogyban Csökölytől Csurgóig, hanem a legdíszesebb abroszt alkalmazták erre a célra, régebben egészen sűrűn piros "vesszőt", azaz csikost, később "fősződéses" "szélrózsásat", "tűfalevélezeset" stb. A szőttések mintáinak színe fehér, piros, kisebb mértékben kék, bár a jelen században többszínűek is készültek már¹⁷.

A zselici népművészet becses darabjai a még ma is hagymahéjjal festett, gicával, méhviasszal mintázott himestojások.

Amilyen gazdag és sokféle Zselic anyagi kulturája, olyan gazdag és szép szellemi kulturája is. A néprajzkutatók feljegyezték néhány mesét, hiedelemtörténetet, szokást, játékot, balladát, számtalan népdalt. Be kell vallani, hogy mesékben már nem olyan gazdag, mint a múlt század közepén lehetett. Kimeríthetetlen viszont a hiedelemtörténetekben, anekdótákban, falucsufolókban, betyártörténetekben. A régi szokások emléke még ma is élénken él az öregek emlékeztében. A sok régi játék közül néhányat még ma is játszanak.

S itt kell kiemelnünk önkéntes gyűjtőink szerepét, akik a község egykori szellemi kulturájának emlékeiből sokat feljegyezték és megmentették a felejtéstől.¹⁸

Bibliografia.

1. Gyórfy György. Az árpádkori Magyarország történeti földrajza. I. Bp. 1963. 247.p.
idézi: Kenyár József: Harminc nemzedék vallomása Somogyról. Kaposvár 1967. 28.p.
2. Gönyey /Ébner/ Sándor. Adatok a Zselicség tárgyi néprajzához, különös tekintettel a faépitkezésre N.É. 193.1. 89. p.
3. Kogutowicz Károly. Dunántul és Kisalföld írásban és képben. Szeged, 1930. 21c.
4. Nyiri Antal: A zselicségi Szenna és vidéke nyelvjárása. Csurgói Könyvtár.
5. Lásd Csokonai Vitéz Mihály. Jövendölés az első iskoláról Somogyben c. vers ide vonatkozó részeit és
Hófer Tamás: Néhány szó Somogyról. Somogyi táncok, Bp. 1954. 33 p.
6. Lásd: Gönyey Sándor: A zselici kanászélet, Ethn. 1933. 150.
7. Ébner Sándor: A zselici kanászélet. Ethnográfia 1933. 150-159 p.
8. Morvay Péter - Pesovár Ernő /Szerk./: Somogyi táncok. Bp. 1954. első térkép.
9. Hófer i.m. 33. p. és Hófer Tamás. Dél-dunántul településformáinak történetéhez. Ethnográfia 1955. 1c7. p.
10. Szakácsi Csorba József: Somogy vármegye ismertetése. Pest 1857. 82.p
11. Szakácsi Csorba i.m. 61 p.
12. Gönyey Ébner Sándor: Adatok a Zselicség tárgyi néprajzához, különös tekintettel a faépitkezésre. Néprajzi Értesítő 1931. 89 - 110 p.
13. Ébner Sándor: A mezeti gabonás és szénás pajta ujabbkori bevándorlása a faluba a Zselicségben. N.É. 1929. 10.
14. Hófer Tamás: A Dél-dunántul településformáinak történetéhez. i.m. 125 - 18c p.
15. Malonyay Dezső /szerk./ A magyar népművészete. Bakonytól a Tolna megyei Sárközig. Bp. é.n. 109 p-n levő fénykép.

16. Saját gyűjtés, Rippl-Rónai Múzeum Adattára 971, 1097, 1098, 1211.

17. Saját tárgy és adatgyűjtések 1965 - 1968 között.

18. Farkas István: Barangolás Szenna múltjában és jelenében.
Rippl-Rónai Múzeum Adattára. 826.

Fekete László: Szenna a néphagyományok tükrében, Rippl-Rónai Múzeum Adattára. 1018.

Szennai gyermekjátékok. RRM. Adattára, 1065.

Szennai Népballadák: RRM. " 1066.

Fekete László: Lendolvári Idolka, Somogyi néphagyományok.
Somogyi Múzeum Füzetei 13. 1968. 59-60.

Küsz